

EUSKAL AMA-AGAINTEAREN JATORRI-OINARRIAK

Etxea ta sendia

Euskaldunontzat ETXEA ez da bakarrik lau ormen artean eta teillaturen azpian, euria, aizea eta beste izadiaren indarretatik jagoteko bizilekua edota eregikuntzea izan.

Gure arbasoentzako etxeak beste esangura zabalagoa besteko sakonagoa eukan, arean da: sendiaren, etxeoen, aterpe, bearleku, batzarleku, ikastola, eleiza eta illobia, arrillobia, ain zuzen be. Etxeak indar aundia artzen eban.

Etxeak leiñu edo askaziaren ezaugarri garbia agertzen eban. Belaunaldirik belaunaldi sortuta, gure Erriaren legezko ardatz nagusi biurtu zan. Etxetik izena eta izana etorkezan bere bizilagunei. Bala, etxea zer edo zer sakratua zan.

Euskal sendia, etxeoak, etxe beragaz betidanik lotuta egoan: ilburuko askearen araua, ezkonduen alkartzeko araua, senar-emazteen arteko alkar-eskubideen araua. Legearen aurrean gizon-emakumeen arteko bardintasuna.

Etxeko jauna ta andrea

Euskal etxean erakunde nagusi bi bereizi bear geunkez: ETXEKO JAUNA eta ETXEKO ANDREA. Bakotxa here zeregin eta betebearrakaz.

Etxea, erdigune bereko esparru biribil bik osotzen eben: etxea - eregikuntzea - eta etxaldea. Kanpoko esparrua, au da, etxaldea edo bazterrak, baso, larra, solo, lanabes, abere eta etxeari datxekiozan etxalekuek egiten eben. Bere betebearrik garrantzitsuena sendiarentzako ekoiztea izango zan.

Etxealdearen ardurea etxeoko jaunarengan etzan. Barruko esparrua, ostera, zeatz-meatz adirazota etxea dana, sukalde eta etxeoko beste gelek osotzen eben. Bere betebearrik garrantzitsuenak egitea eta banaketea ziran. Etxebarruko ardurea emakumearena zan, ETXEKO ANDREARENA.

Ekoizte arloan emakumeak gizonari laguntzen eutson eta etxeari egokonez, gizonak emakumeari. Aginte osogarrizko bi dagoz egon, beraz. Emakume eta gizonaren arteko bearren banaketea ez zan lurraldekakoa, arlorik-arlokoa baino.

Kortea, etxe barruan egon arren, gizonari egokon.

Baratza, kanpoan egon arren, baina etxetik urre, andreari egokon. Gizonak, indartsuago zalakoan, kortea bereganatzen eban, ostera, baratza, etxeondoan egonda eta janarietarako garrantzia ebanez, emakumearen esku lotzen zan. Emakumearen ardurapean etxea bera egoan eta.

Ekoiztutako guztia danon, bion, ondasunarena zan, senar-emazteena: DANA BIONA. Au da legearen, foruaren, aurreko gizon-emakumeen arteko bardintasuna.

Guzti au, ondasunak/etxea bikotearen arteko alkarkizunari buruzko euskal gogamen orokorreri jagoko: DANA ETXERAKO. Ekoiztutako guztia etxeoen zerbitzuan dagoala: ETXEA DANONTZAKO.

DANA BIONA - DANA ETXERAKO -- ETXEA. DANONTZAKO

Ezkontzan senar-emaztegai biek ekarrezan ondasun guztiak biontzako izango ziran. Ezkontzak zirauan artean eskuratzen ebezan ondasunak biontzako ziran antzera.

Arean da, ezkonduen alkartzeko arauaren arabera.

Eskubideak eta eginbearrak

Etxeko andra barria etxea eta illobiaz jaubetzen zan. Emazte barriak here etxea eta ildakoak itziko ebazan, here gizonaren sendiarenak onartzeko, ordutik aurrera biritzen egongo zan etxe barriaren ildakoak gurtzeko.

Bein etxe barrira eldutakoan, agintearen ezaugarriak emongo eutsoezan: burduntzia edo burduntzalia. Sukaldeko sutsua etxearen ezaugarria zan eta.

Ezkontzaren egunetik eta aste betera illobia here mendean artuko eban. Bern amaginarrebarengandik argizaia eta ogia artuko ebazan, gero illobiaren aurrean eskeintzak (olatak) eta otoitzak egiteko.

Benetan antxinako oiturak dira, urteen zulo baltzean sortutakoak. Laminen denporetatik gure gizartera elduta-koak.

Une onetatik aurrera emazte barria ETXEKO ANDREA izango zan.

Etxeko andreak, beraz, erlijiotasunaren bitartekotasun goienena eukitzeko ardura eban, ezaugarri oneen bidez:

argia, bizitza, ernaldindarra, osasuna, maitasuna, eriotza eta biziraupena, erainketa eta azibatzea, eta abar... Ekin-tza guzti oneek berak zuzenduak ziran.

Betebear oneen onarpena, ezkonduen alkartze eta senar-emazteen arteko alkar-eskubideen arauen zati garrantzitsuenetarikoa bat zan.

Betebear orreek onartu ezean, etxearen ardura ez joian ezkonbarriengana. Eta bein areek onartuak izan ezkerro, etxearen jaubetasuna euren esku gelditzen zan, etxean senarraren anai-arrebak bizi arren.

Bada, etxeko andrearen ardurapean ildako eta erlijio-arenganako artuemonak gelditzen ziran, baita etxeko sua be. Berak etxea eta etxekoak kandela batez Kandelaria egunean bedeinkatzen ebazan, senarra barru.

Bere ardurapean seme-alaben erlijio, gizarte eta kultura ikasketak egozan. Irakaste oneei etxeko andreak bere ukutua eta eskua emoten eutsezan.

Etxea eta gizartearenganako umei betebearrak bete eragitea amari, etxeko andreari, egokon. Urre-urretik jarraituko eutsen, ea betebear orreek bete ebezanentz.

Batzuetan, larregikeriaren larregikeriaz, aginte sendoa nagusikeria bihurtuz, baiña etxeko zintzotasuna eta arrotasunari leentasuna emonez eta eutsiz.

Etxeko ondasunak

Ezbairik ez dago, erri-jakintzan gizonagazko emakumearen garrantzizko leku au. euskal senar-emazteen arteko alkar-eskubideen arauan agertzen zan bien arteko bardintasunagaz bat etorrena. Bardintasun au etxeko ondasunenganako alkarren ardurapean ezeze, baita emakumeak oinordeko izateko eban eskubidean be, seme nagusia edo semeak izan arren, agiri-agirian egoan. Legearen aurrean gizon-emakumeen arteko bardintasuna.

Oitura oneek artzainak erdi artzain erdi baserritar biurtu ziranetikoak ei dira. Bada, orain millaka urtetatik onakoak.

Baleiteke artzain edo arrantzale be ziranetan, erdi txabolana erdi baserriko areetan nor edo nork ardurapean gelditu bear ebala eta, emakumeen agiante aundiko gizarte mota onetara eldu zirala gure arbasoak.

Orregaitik gure artean etxeko andrearenganako begirune aundiori.

Orregaitik gure artean etxeko andrearen eragin sozial sendoa, senarra noiz zer jantzi bear dauan esateraiñokoa.

Eme-demokrazia antzerako, babespe beste menpekotasun. Euskal AMA-AGINTEA.

Bakion, 1994.eko urtarrilaren 9an
Iniaki MARTIARTU

Bibliografia:

EUSKALDUNAK III alea - J.M. Barandiaran / J. Altuna
- ETOR

EUSKAL ETNIA - M. Estomba / D. Arrinda - EGEV
EUSKAL HERRIA, Historia eta Gizartea - J. Intxausti
LAN KIDE AURREZKIA

EUSKALTZAINDIK 75 URTE

Aurten ospatzen dau Euskaltzaindik bere sortzetik 75n.urtea.

Erakunde onek Diamantezko Eztegua aundikiro ospatu nai dau, antza dagoenez. Ondo dago.

Ospatze on egokia izan daiten, bere bizitzaren azterketa sakon bat egin bear leuke eta egingo dauala uste dogu. Aztergairik aundiena 1968n. urtean oker artu zan Euskera batuaren bideko erabagiak izan izan bear leukee.

Orretarako laguntza ez dautsegu ukatuko euskaltzaindiari eta erakunde osoari. Izan be Euskaltzaindik zaregin aundi bat eukan gure izkuntzaren kondairan, eta urte orretara arte egokiro beteten eban zeregin ori, baiña urte orretan okerreko bide batzuk artu ziran eta batasuna lortu -bearrean bitasuna edo sakabanatzea lortu zan.

Joan dan urrillaren lenengo egunean, Euzkadi Irratititik itaun au egin euskuen: "Zer eskatuko zeunskioe Euskaltzaindiari". Orduan bost eskari egin geuntsozan eta ona emen bostak, labur-labur:

- 1.- Arriskuan dagozan euskalkiak indartu, berbaz eta idatziz.
- 2.- Euskera idatzitik atxea zearo kendu.
- 3.- Euskaldun guztien akademia izan eta ez batu-zaleena.
- 4.- Batura Bizkaiearen berezitasunak sartu.
- 5.- Erdel itzal ez onartu ain errez eta ugari.

Antza dagoenez, Euskaltzain -buruak entzun eban gure eskaria. Eta erantzuna be emon ei eban: Atxea kentzea atzera egitea izango litzakela. Gaur zerbait gaiñeratu bearrean gagoz: Atxea kentzea ez litzake izango atzerakuntza, aurrerakuntza aundia baiño. Ez begi izan Euskaltzain -Buruak atzeratuta geratzeko bildurrik, izkuntza-arloan garrantzi geiago dauka erreztasunak, eta au guztien aldetik esker onez artua izango litzake. Gaztelereak berak be nai izango leuke daukan idazkera okerra zuzentzea eta euren atxea kentzea. Gurea ez litzake besterik lengo Euskaltzaindiaren bide egokira biurtzea baiño. Eta au gauza ederra da, zalantza barik, 75n.urtean egiteko.